

Kirjastohistorian vaikuttajia - Eeva Mäkelä-Henriksson (1926-1989)

Esko Häkli

Ajan riento on kiivas. Vielä hiljan keskuudessamme olleet kollegamme käyvät nopeasti tuntemattomiksi uusille sukupolville, jotka eivät ole itse olleet heidän kanssaan tekemisissä. Kirjastohistoriaa harrastetaan vähän, eikä huomio silloin yleensä kiinnity aivan uusimpaan aikaan. Kirjastoissamme on vaikuttanut monia henkilöitä, joiden elämäntyötä valaisevat tiedot ansaitsisivat tulla talletetuiksi, jotta ymmärtäisimme, miksi kirjastomme ovat kehittyneet niin kuin ovat.

Yksi nyt jo unhoon jäämässä olevista vaikuttajista oli Eeva Mäkelä-Henriksson, joka poistui keskuudestamme 23. elokuuta 1989. Ennen siirtymistään sairauseläkkeelle vuonna 1987 hän toimi Helsingin yliopiston kirjastossa kokoelmaosaston osastopäällikkönä ja ylikirjastonhoitajan sijaisena. Hänen syntymästään tulee heinäkuun 29. päivänä kuluneeksi 80 vuotta.

Kirjahistorian asiantuntija tutkijan otteella

Eeva Mäkelä-Henriksson oli aikanaan Helsingin yliopiston kirjaston laaja-alaisin kirjahistorian asiantuntija. Kirjahistoriallisesta perehtyneisyydestään hän sai paljolti kiittää opintojaan, mutta suurempi merkitys oli varmasti sillä uuteralalla työllä, mitä hän vuosikymmenien mittaan teki ottaessaan selvää asioista sekä kirjallisuuden että oman kokoelmatyönsä avulla.

Merkityksetön ei varmasti ollut myöskään hänen pitkäaikainen toimintansa kansallisbibliografian toimittajana. Yliopiston kirjasto oli sotien jälkeen ottanut hoitaakseen Suomen kansallisbibliografian, jonka suomenkielistä versiota sii-

hen asti oli toimitettu Suomalaisen kirjallisuuden seuran ja ruotsinkielistä Svenska litteratursällskapetin toimeksiannosta. Työ tehtiin kirjaston suojissa, vapaakappaletoimiston tiloissa.

Viimeinen SKS:n julkaisema nide, joka ilmestyi 1952, käsitti vuodet 1939-43. Eeva Mäkelä-Henriksson avusti sen toimittajaa Jorma Vallinkoskea ja jatkoi bibliografista työtään toimittamalla seuraavan, vuosien 1944-48 niteen, joka ilmestyi 1959-68. Yhdessä Dolly Ölanderin ja Marjatta Soisalon-Soinisen kanssa hän osallistui vielä 1970-luvun alussa vuosien 1964-66 kolmi-vuotisen niteen toimittamiseen. Kansallisbibliografian lisäksi hän julkaisi myös useita pienempiä bibliografioita.

Vaikka Eeva Mäkelä-Henriksson ei ollutkaan jatkanut akateemisia opintojaan korkeampien oppiarvojen saavuttamiseksi, hänellä oli asioihin tutkijan ote. Tästä kertovat hänen monet pienet tutkielmansa sekä kansanrunouden tutkimuksen että kirjahistorian alalta, joista monet ovat edelleen käyttökelpoisia apuneuvoja.

Riitta Mattila on laatinut niistä bibliografian juhlakirjaan ”Album amicorum” (HYKS 50).

Tutkijan systemaattisuudella hän myös paneutui virantoimituksessa eteen tulleiden kysymysten selvittämiseen. Sain toistuvasti todeta, miten taitava hän oli ottamaan selvää asioista ja miten hyvin hän tunsi laajan sekundäärikirjallisuuden.

Sekä yksityisten yhteyksien että työtehtävien välityksellä hän oli luonut laajan suhdeverkon tutkijoitten maailmaan. Tutkijayhteisön tunnus kävi ilmi mm. silloin, kun hänelle ryhdyttiin lähestyvän 60-vuotispäivän johdosta toimitamaan juhlakirjaa. Kirjan kirjoittajat ovat kaikki professoreita eikä yksikään pyydetty kieltäytynyt. He olivat päinvastoin ilahuneita saadesaan olla mukana.

Näyttelyiden suunnittelija taiteilijan tyttären intohimolla

Oman lukunsa ansaitsisivat Eeva Mäkelä-Henrikssonin järjestämät lukuisat näyttelyt, joista pienimmätkin perustuivat asiantuntevaan ja huolelliseen esityöhön. Taiteilijan tyttärenä hänellä oli myös hyvin kehittynyt esteettinen taju.

Kaikki näyttelyt eivät tietenkään olleet pelkäättään hänen tietämyksensä varassa. Asiantuntija-apua saatiin yliopiston tutkijoilta, ja muutama merkittävä näyttely järjestettiin yhteistyössä Suomen oppihistoriallisen seuran kanssa. Näyttelytoiminta virkistyi suuresti, kun hänen johdollaan suunniteltu näyttelytila, Agricola-huone, saatiin käyttöön vuonna 1981.

Muistan yhä edelleen, miten hänen suunnittelemansa näyttely ”Inkunaabelit” saavutti suuren suosion kesällä 1983. Yksinpä näyttelyn käsittelemätön nimikin vetosi kaikessa lyhydessään yleisön uteliaisuuteen. Muistan vain yhden näyttelyn, jonka yhteydessä tietoisesti poikettiin tutkitun näyttelyn periaatteesta. Kysymyksessä oli ”Suomen kansan suosikkien” näyttely. Näyttelyssä esillä olleiden suosikkikirjojen valinta tehtiin lähinnä mutu-menetelmällä, mutta tuskin yksikään toinen näyttely on saanut yhtä innostunutta vastaanoton!

Kirjasto järjesti myös niin suuria näyttelyjä, ettei niitä voitu saada esille omissa tiloissa. Koilliväylän purjehduksen kunniaksi järjestettiin alkusyksystä 1979 Kaupungintalon aulassa suuri A.E. Nordenskiöld -näyttely, vuonna 1983 tuomiokirkon kryptassa suuri Luther-näyttely ja 1988 kansallismuseon silloin tyhjänä olleissa suurissa esihistorian saleissa Kirja Suomessa -näyttely, joka mitä ilmeisimmin oli laajin näyttely, minkä kirjasto milloinkaan on järjestänyt.

Näyttelyjen suunnitteleminen ei olisi ollut mahdollista ilman Eeva Mäkelä-Henrikssonin keskeistä panosta. Kansallismuseon näyttelyä järjestettäessä hänen voimansa tosin alkoivat jo ehtyä, olihan hän jo 1.4.1987 lähtien ollut sairaseläkkeellä. Mutta aina hän vain nousi sairasvuoteeltaan eikä ajatus ollut milloinkaan menettänyt terävyyttään.

Viimeinen hänen näyttelyistään valmistui vasta hänen kuolemansa jälkeen. Se oli 10.10-12.11.1989 esillä ollut ”Viron varhaisinta kirjallisuutta ensimmäisen Raamatun ilmestymiseen 1739”, joka oli järjestetty Viron ensimmäisen Raamatun 250-vuotisjuhlan johdosta. Näyt-

telyn luettelo on yhä edelleen käyttökelpoinen apuneuvo kirjaston vanhimman virolaisen kirjallisuuden harrastajalle, niin kuin ovat käyttökelpoisia useimmat muutkin kirjaston näyttelyluettelot.

Perehtyneisyys ja yhteistyökyky toivat luottamusta

Kirjaston suuret näyttelyt järjestettiin yhteistyössä Helsingin juhlatuokkien kanssa. Eeva oli luonut läheiset ja luottamukselliset suhteet juhlatuokkien pääsihteerin Marja-Liisa Belliin, mistä oli kirjaston näyttelytoiminnalle monenlaista hyötyä. Yksi Eevan vahvuuksia olikin hyvien suhteiden luominen monille tärkeille tahoille.

Hän oli ihmisenä yhteistyöhakuinen, ja hänen laaja-alainen perehtyneisyytensä ja pettämätön arvostelukykynsä herättivät keskustelukumppaneissa luottamusta myös kirjastoa kohtaan. Niinpä Eeva selvitti yhdessä Aino Sibeliuksen kanssa monia Sibeliuksen jäämistöön liittyneitä kysymyksiä ja huolehti siitä, että kirjasto lukuvuonna 1971-72 luetteloi Ainolan kirjaston.

Luettelo julkaistiin kirjaston monistesarjassa. (n:o 7, 1973). Muistan vieläkin elävästi, miten Eeva kertoi Aino Sibeliuksen temperamenttista repliikeistä. Näistä kokemuksistaan hän kertoi myös Bibliophilos-lehdessä 1977 käsitellen tosin enemmänkin Aino Sibeliuksen kirjoja.

Sosiaaliin taitoihin kuului myös kyky esittää asiat elävästi ja esitelmöitsijänä herättää kuulijoiden mielenkiinto. Parhaimmillaan hän oli pienessä piirissä. Useissa radiohaastatteluissa hän kertoi kirjoista eloisesti ja kiinnostavasti. Mutta muuten hän vetäytyi mieluiten syrjään, mikä näkyy mm. siinä, että valokuvien löytäminen hänestä on perin vaikeaa.

Esimerkiksi juhlatuokkaan emme saaneet siihen normaalisti kuuluvaa kuvaa, koska emme nuoruuden kuvaa halunneet käyttää. Juhlatuokkaan hän sen sijaan otti vastaan suurella mieltymyksellä, vaikka kysymys olikin huomionosoituksesta, samoin sen tunnustuspalkinnon jonka yliopisto myönsi hänelle tiedonjulkistamisesta.

Kirjastonhoitajasta esimieheksi

Edellä kuvaillun asiantuntijatyön Eeva Mäkelä-Henriksson teki muun virkatyön ohella. Niin kauan kuin virkatyö liittyi bibliografian tehtäviin tai kirjaston kotimaisen arkistokokoelman täydentämiseen, mikä oli hänen erityisen rakkautensa kohteena, se tuki hänen kirjahistoriallisia harrastuksiaan. Mutta 1970-luvun alkuvuosista lähtien hän joutui toimimaan entistä enemmän vaativissa esimiestehtävissä, jotka asettivat omat rajansa kokoelmien sisältöön liittyvälle toiminnalle.

Eeva Mäkelä-Henrikssonin elämän ulkoisista käännekohtista on syytä sanoa muutama sana. Hän syntyi Vehkalahdella, tuli 1945 ylioppilaaksi Haminassa ja suoritti filosofian kandidaatin tutkinnon Helsingin yliopistossa syksyllä 1949 pääaineenaan kansanrunouden tutkimus.

Kirjastouransa hän aloitti harjoittelijana Ylioppilaskunnan kirjastossa kesällä 1946 siirtyen saman vuoden syksyllä harjoittelijaksi yliopiston kirjastoon. Tämä etenemistapa oli tuohon aikaan varsin tavallinen kirjastouralla yliopiston piirissä. Hän on itse kertonut kirjastouransa alkuvaiheista elävästi Matti Liinamaan juhlatuokassa ”Muuttuva kirjasto” (1987).

Ensimmäiseen akateemista peruskoulutusta edellyttävään virkaan, joka tuohon aikaan, ja vielä paljon myöhemmin, oli amanuenssin virka, hän sai nimityksen 1.12.1949. Sitä seurasivat 1959 nuoremman alikirjastonhoitajan ja 1970 vanhemman alikirjastonhoitajan virat. Vuonna 1974 hän sai nimityksen kirjastonhoitajan eli osastopäällikön virkaan hoidettuaan tehtävää viransijaisena jo kolmen vuoden ajan.

Pitkän viransijaisuuden synnä oli kirjaston organisaation uudistaminen, joka monistakin syistä vaati useita vuosia ja jäädettiin virkojen täytön kirjaston johtotasolla. Organisaatiouudistus oli tuohon aikaan niin suuri hanke, että jopa yliopiston silloinen hallitus eli pieni konsistori käsittelee sitä perusteellisesti.

Kirjastoalan aktiivinen toimija ja määrätietoinen johtaja

Ennen siirtymistään kirjaston ylimpään johtoon Eeva Mäkelä-Henriksson ehti osallistua monenlaiseen kirjastoalan toimintaan. Kun yliopiston henkilökuntayhdistystä, myöhempiä ammattiyhdistystä, heräteltiin toimintaan 1960- ja 1970-lukujen taitteessa, hän oli mukana aktiivisesti, jopa lakkohankkeissa.

Monista kirjastoalan toimikunnista, joissa hän oli jäsenenä, merkittävin ja suuritöisin oli Korkeakoulujen palkkaussuhdetoimikunnan kirjastojaosto. Kirjastoalan palkkauskysymystä selvitettiin silloin ensimmäistä kertaa toden teolla. Hän oli keskeisesti mukana myös toimikunnas-

sa, joka 1970-luvun lopulla valmisteli uuden vapaakappalelain.

1970-luvun alusta hän edusti kirjastoa Suomen kirjataiteen komiteassa kuuluen sen työvaliokuntaan. Kirjastoalan ulkopuolisista instituutioista on mainittava Suomalaisen kirjallisuuden seura, jonka työjäsen hän oli, ja Suomen oppihistoriallinen seura, johon hän kuului tutkijajäsenenä.

Kun osastopäällikön viran haku tuli ajankohitaiseksi, Eeva Mäkelä-Henriksson empi pitkään. Hän ei ollut lainkaan varma, että hänen kykynsä ja taipumuksensa soveltuisivat tuohon tehtävään. Uskon, että hän mietiskeli myös sitä, miten hänen herkkä ja voimakkaasti myötäelävä luonteensa selviytyisi johtotehtävien paineesta.

Etäisyyden ottaminen työtovereihin ei ollut hänelle mahdollista silloinkaan, kun se mitä ilmeisimmin olisi ollut tarpeen. Mutta viran saatuaan hän hylkäsi epäilyksensä. Hän oli tottunut siihen, että velvollisuudet hoidetaan ja että tavoitetaso asetetaan korkealle.

Oli varsin yllättävää, että hänestä kehittyi määrätietoinen johtaja, jolla oli selkeä kuva tavoitteista. Silti hän ei ollut käskijä, vaan halusi vaikuttaa argumenttien avulla ja saada työtoverinsa itse oivaltamaan, miten olisi toimittava. Sanotusta huolimatta oli selvää, että hänen kiinnostuksensa varsinaisena kohteena säilyivät kokoelmat ja kirjahistoria. Itse asiassa häntä kritikoitiin toisinaan siitä, että hän joittenkin mielestä omisti aikaansa liiaksi näyttelyille.

Rakkaus Roomaan ja Viroon

Eeva Mäkelä-Henriksson oli avioitunut antiikintutkija Karl-Erik Henrikssonin kanssa, jonka nimen nykypolvet tuntevat lähes yksinomaan vain hänen nimeään kantavasta muistorahastosta. Oltuaan Yhteiskunnallisen korkeakoulun kirjastonhoitajana tri Henriksson – millä nimellä häntä yleensä tavattiin kutsua – sai 1957 nimityksen yliopiston kirjaston ulkomaisen osaston päälliköksi.

Hänen oli määrä siirtyä syksyllä 1969 ylikirjastonhoitajaksi Turun yliopiston kirjastoon, mutta ennen aikainen kuolema korjasi hänet vain 50 vuoden iässä. Jos olisi käynyt toisin, myös Eeva Mäkelä-Henriksson olisi mitä ilmeisimmin muuttanut Turkuun.

Avioliitto antiikin tutkijan kanssa vei Eeva Mäkelä-Henrikssonin Roomaan, ja Roomasta tuli hänen suuri rakkautensa, jonne hän vielä viimeisenä keväänäänkin matkusti, lääkärin varoituksesta välittämättä – tai, kuka tietää, kenties juuri siksi. Joitakin vuosia aikaisemmin hän kertoi innostuneesti mm. käynnistään Subiacossa Rooman lähistöllä, paikassa missä 1464 oli aloittanut toimintansa Italian ensimmäinen kirjapaino.

Hänen toinen suuri rakkautensa oli Viro. Hän vieraili Virossa useaan otteeseen ja ryhtyi jo varhain 1980-luvulla käyttämään asusteissaan Viron

värejä sinistä ja mustaa. Valitettavasti hän ei kuitenkaan saanut nähdä Viron paluuta itsenäiseksi valtioksi, eikä käydä Tartossa, virolaisen kulttuurin vanhassa keskuksessa, jonka hän kirjallisuudesta niin hyvin tunsi.

Taitava mentori ja linjauksien näkijä

Eeva Mäkelä-Henrikssonin luonteen herkkyyks on tullut esille jo edellä, samoin hänen velvollisuudentuntonsa ja peräänantamattomuutensa. Hän oli viimeiseen asti lojaali ystävilleen, mikä ei kuitenkaan estänyt häntä tuomasta julki omia mielipiteitään. Kahden kesken hän oli valmis opastamaan esimiestäänkin, minkä hän tosin teki hyvin hienotunteisella vaikkakin ymmärrettävällä tavalla.

Nykyisin puhutaan paljon mentoroinnista. Selaisesta emme 1970- ja 1980-luvuilla tietäneet mitään, mutta silloinkin taitavammat opastivat vähemmän taitavia. Omasta puolestani olen pysyvästi kiitollinen kaikista niistä neuvoista ja vihjeistä, joita Eeva minulle antoi, ei ainoastaan asioista vaan myös monenlaisista tyylikysymyksistä.

Tärkeämpää kuin yksittäiset neuvon sanat oli kuitenkin Eevan vaikutus laadullisten tavoitteiden asettamiseen. Hänellä oli selkeä käsitys siitä, millaiseen seuraan Suomen kansalliskirjaston tuli kuulua. Kirjaston oli kestettävä kriittinen vertailu muiden kulttuurilaitosten kanssa. Niin tarkka kuin hän pienissä yksityiskohdissa olikin, hän näki suuret linjat ja hänellä oli kyky ymmärtää myös vivahteet.

Eeva Mäkelä-Henriksson ennätti työskennellä Helsingin yliopiston kirjastossa runsaat 40 vuotta. Hänen vaikutuksensa kulttuurin ja tutkimuksen alueella ulottui kauas yli kirjaston oman lähipiirin.

Kuvat: Helsingin yliopiston kirjasto.

Tietoa kirjoittajasta:

Esko Häkli, ylikirjastonhoitaja (emeritus),
Helsingin yliopiston kirjasto
email. esko.hakli@helsinki.fi